

PÄÄKIRJOITUS

Rationaalisuus ja markkinat

Kaikissa kansantaloustieteen teorioissa on ainakin kaksi yhteistä perusoletusta. Toisaalta katsotaan talouselämän kaikkien toimijoiden olevan rationaalisia. Toisaalta oletetaan oleellisen osan taloudellisesta vaihdosta tapahtuvan markkinoilla, joissa kysynnän ja tarjonnan tasapainottuminen tapahtuu hintojen avulla. Rationaalinen käyttäytyminen ei edellytä tosin markkinoita. Ekonomisti voi mieltiskellä *Robinson Crusoe* -taloutta. Tämän tarkastelun tulokset voivat olla huvittavia, mutta eivät kovin mielenkiintoisia. Verotus, turvallisuuspolitiikka ja oikeusjärjestyksen ylläpito ovat esimerkkejä toiminnasta, joissa tasapaino ei toteudu markkinoilla, mutta toiminnot vaikuttavat sekä markkinoihin että taloussubjektien käyttäytymiseen.

Itse asiassa jokainen kriittinen huomautus kansantaloustieteen oppirakennelmien ja niin muotoin myös tulosten uskottavuudesta lähtee rationaalisen käyttäytymisen ja markkinoiden tasapainottavan kyvyn epäilystä. Epäilijöillä on runsaasti argumentteja käytettävissään.

Mikä hyvänsä arkipäivän havainto kontrollidusta kokeesta puhumattakaan osoittaa, etteivät kaikki ihmiset kuluttajina tee rationaalisia valintoja hyvinvointinsa maksimoimiseksi minkään hetkellisen tai oletetun elinkaarensa asettamien budjettirajoitusten puitteissa. Kansalaisten käsitys omasta hyvinvointitavoitteesta on samaa ja sellaisenaan ajassa muuttuvainen. Ihmiset eivät elä elämäänsä Robinson Crusoen saarella, vaan monissa erilaisissa suur- ja pienyhteisöissä, joiden normit ja sosiaaliset suhteet vaikuttavat sekä tavoitteisiin että rationaaliseksi oletettuun käyttäytymiseen.

Yhtä kansalaista koskevan ja irrationalisuuden mukaan ottava taloudellisen käyttäy-

tymisen tutkiminen tuottaisi parhaimmillaan-kin elämäntarinan. Kansalaisryhmiä koskevat estimoidut makromallit tuottavat toki melko pysyvää tietoa kulutusalltiuksista, valinnoista työn ja vapaa-ajan välillä, veron välttämistavoista jne. Taloustieteen keinoin saavutettu kuvaus- ja ennustekyky ylittää useimpien muiden ihmistieteiden tulokset. Epärationaliset ihmiset ovat olleet niin kieroja, että rationaalisuuteen uskova ekonomisti on saanut tuloksia, jotka osoittavat rationaalisen käyttäytymisen melko suurta pysyvyyttä. Rajojen etsintä, karnevaalikäyttäytyminen ja shamaanin uho voidaan ehkä tulkita vain niin pienten vähemmistöjen rationaalisuutta vastaan suunnatuksi protestikäyttäytymiseksi, ettei se näy makrotalouden tasolla. Taloustiede — tämä *dismal science* — onkin kiinnostunut vain arkipäivän harmaasta maailmasta.

Markkinoiden kuvauksen tasolla epätäydellisen kilpailun teoria, peliteoria ja uusi toimialatutkimus (*new industrial organization*) ovat osoittaneet täydellisen kilpailun teorian ja *Walrasin* tasapainomallin epärealistisuuden. Vain taloudellista koulutusta vailla olevat uskovat ekonomistin uskovan markkinamalliin, jossa toisistaan riippumattomat, yhtäläisellä ja täydellisellä informaatiolla varustetut tuottajat ja rationaaliset kuluttajat tekevät ostoja myyntipäätöksensä siten, että hinnat tasapainottavat silmänräpäyksellisesti kysynnän ja tarjonnan tavara- ja rahamarkkinoilla sekä homogeeniset tuotannontekijät täydellisen liikkuvuuden siivittämänä ohjautuvat oikeille paikoilleen.

Kansantaloustieteen hinta-, tuotannon voilyymi- ja työllisyysmallit eivät selitä maailmaa vähemmän täsmällisesti kuin alkuräjähdyksymallit maailmankaikkeutta tai DNA-mallit ihmiskunnan terveydentilaa.

Fysiikan, kemian ja biologisten tieteiden täsmällisyydet ihmismittakaavassa antavat ennustetuloksia, jotka selvästi ylittävät ihmistieteiden täsmällisyyden. Fyysisiin malleihin ei sisällytetä samassa määrin satunnaisia ulkosyntyisiä häiriöitä kuin taloudellisiin malleihin. Kukaan ekonomisti ei voi ennustaa *Saddam Husseinin* seuraavaa liikettä, Fed:in seuraavan korkopäätöksen päivämäärää tai ensi talven keskilämpötilaa, vaikka ne kaikki vaikuttavat maailmantalouteen ja miljooniin yksityistalouksiin. Vaikka edellämäinnittuja ja niiden kaltaisia muutoksia ei juuri perhosiksi kutsutakaan, ovat niiden vaikutukset luonteeltaan lähellä luonnontieteiden kaaosteorian perhosefektiä. Kansantaloustieteen vika ei ole se, etteivät tieteenharjoittajat osaa arvata tapahtumiin vaikuttavia ulkoekonomisia tapahtumia.

Tiedotusvälineissä ja kansalaisten keskusteluissa pilkahtaa usein taloustieteen saavutus-

ten vähättely. Kysyä sopii, onko jokin muu ammattikunta pystynyt paremmin kuvaamaan tai ennustamaan tuotannon volyymeja, työllisyyttä tai hintoja kuin ekonomistit. Epäratioonaalisessa myyttien ja karnevaalien maailmassa olisi jatkuvasti ikävä asua. Markkinoita vailla oleva vaihto ei pitäisi yllä tuotantoa, joka riittäisi elättämään nykyisen ihmiskunnan. Rationaaliset markkinat ovat kysyneet ekonomistien ammattitaitoa aivan kohtuullisin hinnoin. Emme ole siis olleet aivan väärässä uraa valitessamme. Pelkkä talonpoikaisjärki ei riitä tyydyttämään analyysikyvyn kysyntää.

* * *

Aika tekee tehtävänsä. Kansantaloudellisen aikakauskirjan vastaava päätoimittaja vaihtuu. Kiitän lukijakuntaa, kirjoittajia ja muita toimittajatovereitani miellyttävästä ja inostavasta kaudesta.

Jussi Linnamo